คัมภีร์มูลมัธยมกการิกาแปลไทย (1): คำแปลโศลกไหว้ครู และอรรถาธิบาย *pratītyasamutpāda* ในคัมภีร์ *Prasannapadā*

An Annotated Translation of the *Mūlamadhyamakakārikā* and discussion of *pratītyasamutpāda* in *Prasannapadā* into Thai (1)

เมธี พิทักษ์ธีระธรรม
สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

คัมภีร์มูลมัธยมกการิกาแปลไทย (1): คำแปลโศลกไหว้ครู และอรรถาธิบาย *pratītyasamutpāda* ในคัมภีร์ *Prasannapadā*

เมธี พิทักษ์ธีระธรรม*
สมบัติ มั่งมีสุขศิริ**

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นคำแปลภาษาไทยของคัมภีร์มูลมัธยมกการิกาในส่วนโศลกไหว้ครู โดยแปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต เทียบเคียงกับพากย์จีนและพากย์ทิเบต นอกจากนั้น ยังแปลประเด็นวิวาทะเรื่อง ปฏิจจสมุปบาทในคัมภีร์ปฺรสนฺนปทา (*Prasannapadā*) ที่อรรถาธิบายคัมภีร์มูลมัธยมกการิกา รจนาโดยพระจันทรกีรติ โดยแปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต เทียบเคียงกับพากย์ทิเบต

คำสำคัญ : มูลมัธยมกการิกา, ปฺรสนฺนปทา, ปฏิจจสมุปบาท, นาคารชุน

* เมธี พิทักษ์ธีระธรรม ดร., หัวหน้าโครงการแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนา ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

** สมบัติ มั่งมีสุขศิริ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ประจำศูนย์สันสกฤตศึกษาและภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

An Annotated Translation of the *Mūlamadhyamakakārikā* and discussion of *pratītyasamutpāda* in *Prasannapadā* into Thai (1)

Maythee Pitakteeradham
Sombat Mangmeesuksiri

Abstract

The present article is the first part of a Thai translation of the *Mūlamadhyamakakārikā*, based primarily on the Sanskrit version but also in conjuction with a careful comparison of the Tibetan and Chinese translations. In addition, there is a Thai translation of discussion of *pratītyasamutpāda* in *Prasannapadā*, commentary *Mūlamadhyamakakārikā* composed by Candrakīrti. Annotated footnotes are included to help readers understand the text.

Keywords: *Mūlamadhyamakakārikā, Prasannapadā, pratītyasamutpāda, Nāgārjuna.*

1. บทนำ[1]

คัมภีร์ *Mūlamadhyamaka-kārikā* (มูลมธฺยมกการิกา จะเรียกเป็นคำย่อว่า MMK) หรือเรียกว่า *Prajñā-nāma-mūlamadhyamaka-kārikā* (ปฺรชญา นามะ มูลมธฺยมกการิกา) เป็นงานประพันธ์ที่รจนาโดยพระนาคารชุน (龍 樹)[2] แต่พระนักอรรถาธิบายทั้งหลาย (*vyākhyātṛ*)

---

1 บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งในผลงานของโครงการแปลคัมภีร์มูลมัธยมกการิกา เกิดขึ้นจากความร่วมมือกันระหว่างศูนย์สันสกฤตศึกษา และศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI โดยผู้แปลเริ่มต้นคือ สมบัติ มั่งมีสุขศิริ แปลจากต้นฉบับสันสกฤต แต่ยังไม่ได้ตีพิมพ์เป็นผลงานออกมาเนื่องจากเห็นว่ายังไม่สมบูรณ์ เพราะขาดการเทียบเคียงกับต้นฉบับคำแปลโบราณอื่นได้แก่ คำแปลจีน คำแปลทิเบต ดังนั้น จึงได้ร่วมมือกับ เมธี พิทักษ์ธีระธรรม ในการแปลเทียบเคียงกับคำแปลโบราณอื่น โดยตั้งใจให้งานแปลคัมภีร์มูลมัธยมกการิกามีคุณภาพ และก่อให้เกิดการพัฒนาต่อยอดในกลุ่มผู้ศึกษาด้านงานแปลคัมภีร์พุทธ เพื่อยกระดับมาตรฐานขึ้นไปสู่ระดับสากล ณ โอกาสนี้ ขอขอบคุณ พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑฺโฒ), ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, รศ.ดร.ประเทือง ทินรัตน์, ผศ.ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย และเจ้าหน้าที่ทั้ง 2 สถาบัน อีกทั้งท่านสาธุชนผู้เป็นเจ้าภาพสนับสนุนโครงการแปลคัมภีร์พุทธทุกท่านที่ทำให้โครงการเกิดขึ้นได้และดำเนินไปอย่างมีเป้าหมาย ดูภาพความร่วมมือได้ที่ท้ายบทความ

2 นาคารชุน มาจากสมาสของคำว่า nāga + arjuna (ภาษาจีน: 龍樹, 龍猛; ภาษาทิเบต: Klu sgrub) รายละเอียดเกี่ยวกับพระนาคารชุน เช่น ช่วงที่ดำรงชีวิตอยู่, สถานที่อยู่ และนิกายที่สังกัด ยังไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจน

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

แต่ในประเด็นเรื่องช่วงอายุที่นักวิชาการส่วนใหญ่ยอมรับคือ ช่วง ค.ศ.150-250 สำหรับเกี่ยวกับอัตชีวประวัติและผลงานต่าง ๆ สามารถศึกษาได้จากคัมภีร์เชิงประวัติศาสตร์หรือตำนานที่กล่าวถึงพระนาคารชุน มีดังต่อไปนี้

1) 龍樹菩薩傳 ตำนานพระโพธิสัตว์นาคารชุน (鳩摩羅什訳, T50, no. 2047)
2) 付法藏因緣傳 ตำนานการสืบทอดธรรมประมุข ผูกที่ 5 (吉迦夜, 曇曜作, T50, no. 2058)
3) 大唐西域記 จดหมายเหตุการเดินทางสู่ดินแดนตะวันตกของมหาราชวงศ์ถัง ผูกที่ 10 (弁機撰，T51, no. 2087)
4) Bu sTon chos ‘byung ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาโดย Bu sTon
5) rGya gar chos ‘byung ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาโดย ตารนาถ
6) Pag sam jon zang

จากข้างต้น ในหนังสือแปลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาบ้านเรา เรียกชื่อผู้รจนาคัมภีร์ข้อ 4) ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาโดย Bu sTon ว่า บูสตัน ซึ่งชื่อคล้ายเป็นชาวตะวันตกไป แต่ในความเป็นจริงชื่อผู้รจนาอ่านว่า Bu ton (ไม่ออกเสียง s) หรือเรียกว่า Bu tön Rinchen Drup བུ་སྟོན་རིན་ཆེན་གྲུབ་ เป็นพระทิเบตในนิกาย Sakya ས་སྐྱ་ มีชีวิตอยู่ในราว ค.ศ.1290-1364

นอกจากนั้น มีบันทึกโบราณกล่าวถึงพระนาคารชุนและคณาจารย์ผู้แปลมีชื่อเสียงไว้ดังนี้ 是時東有馬鳴, 南有提婆,西有龍猛, 北有童受 號為四日, 能照有情之惑. แปล : ในสมัยนั้นบูรพามีอัศวโฆษะ ทักษิณมีอริยเทวะ ปัจฉิมมีนาคารชุน อุดรมีกุมารลัพธะ [ทั้งสี่ท่าน] เปรียบประดุจดวงตะวันแห่งทิศทั้งสี่ที่ส่องสว่างให้กับสรรพสัตว์ผู้มีกิเลสทั้งหลาย (T50: 250c[2-3], No.2053)

ของอินเดียโบราณได้เรียกว่า มัธยมกศาสตร์ (Skt: *Madhyamaka-śāstra*; Tib: dBu ma'i bstan bcos, ทางทิเบตเรียกว่า rTsa [ba'i] she[s] [rab] เป็นต้น) ในพระพุทธศาสนามหายาน คัมภีร์ MMK ถือเป็นคัมภีร์ที่สำคัญอย่างยิ่ง ดังนั้นผู้แปลจึงปรารถนาแปลคัมภีร์ MMK เป็นภาษาไทย โดยแปลจากต้นฉบับที่เป็นภาษาสันสกฤตและนำสำนวนแปลภาษาโบราณอื่น ๆ ได้แก่ พากย์จีนโบราณ พากย์ทิเบต มาเทียบเคียง นอกจากนั้น จะแปลคัมภีร์ *Prasannapadā* (ปฺรสนฺนปทา, จะเรียกเป็นคำย่อว่า PrP) ที่เป็นคัมภีร์อรรถาธิบายคัมภีร์ MMK รจนาโดยพระจันทรกีรติ เป็นภาษาไทยเฉพาะประเด็นที่น่าสนใจควบคู่กับคัมภีร์ MMK

บทความนี้ จะแปลโศลกไหว้ครูของคัมภีร์ MMK และอรรรถาธิบายประเด็นวิวาทะเรื่อง *pratītyasamutpāda* (ปฺรตีตฺยสมุตฺปาท, บาลีเรียกว่า ปฏิจฺจสมุปฺปาท) ในคัมภีร์ *Prasannapadā* ที่พระจันทรกีรติวิจารณ์ความเห็นของคณาจารย์ต่าง ๆ ทั้งในสำนักมหายานสายของมาธยมิกะ เช่น อาจารย์ภาวิเวกะ[3] หรือสำนักอื่นในสายของเถรวาท เช่น นิกายสรวาสติวาท

---

3 ภาวิเวกะ (*Bhāviveka*) หรือ ในบางตำราอาจเรียกว่า ภาวะวิเวกะ (*Bhāvaviveka*) แต่ใน LṬ เรียกว่า ภาวิเวกะ ดังปรากฏในหลายที่ เช่น *bhāvivekaḥ kila svatantrasānavādī* (ได้ยินมาว่า ภาวิเวกะ เป็นสวะตันตระสา [ธะ] นะวาที) ดูรายละเอียดที่ Yonezawa (2004: 119) นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาจากชื่อแปลภาษาจีนโบราณ 婆毘吠伽, 清弁, 分別明 ควรจะมาจากศัพท์คำว่า ภาวิเวกะ (*Bhāviveka*) ไม่ใช่ ภาวะวิเวกะ (*Bhāvaviveka*) ประเด็นความสับสนในการเรียกชื่อ Bhāvaviveka / Bhavya / Bhāviveka ดูรายละเอียดที่ Ejima(1990)

2. คำแปลคัมภีร์ MMK และ PrP[4]

ข้อตกลงเบื้องต้น

[ ] เป็นเครื่องหมายที่ผู้แปลใช้ในกรณีเสริมความ โดยตัวผู้แปลเอง

() เป็นเครื่องหมายแสดงถึง คำอธิบายความหมาย, คำศัพท์เดียวกันแต่ต่างภาษา, คำที่ปริวรรต เป็นต้น

4 ในบทความนี้ สมบัติ มั่งมีสุขศิริ รับผิดชอบแปลโศลกไหว้ครู, เมธี พิทักษ์ธีระธรรม แปลอรรถาธิบายประเด็นเกี่ยวกับ *pratītyasamutpāda* ในคัมภีร์ PrP

มูลมัธยมกการิกา

โศลกไหว้ครู[5]

ข้าพเจ้าขอน้อมวันทาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้เป็นยอดแห่งครูนักสอน ทรงเทศนาเรื่อง
pratītyasamutpāda (ปฏิจฺจสมุปฺปาท)[6]
ซึ่งไม่ดับ ไม่เกิด, ไม่ขาดสูญ ไม่คงที่,
ไม่ใช่แบบเดียว ไม่แตกต่าง, ไม่มา ไม่ไป[7],
ที่โลกแห่งปรากฏการณ์ดับลง ที่สงบเย็น[8]

---

5 PrP และ *Akutobhayā* (*Mūlamadhyamaka-vṛtty-akutobhayā*) ถือว่าสองโศลกนี้เป็นโศลกไหว้ครู ไม่นับเข้าไปในบทที่ 1 ชื่อว่า การตรวจสอบเรื่องปัจจัย (*pratyaya-parīkṣā nāma prathamaṃ prakaraṇam*) แต่ฉบับที่ชำระโดย de Jong ไม่มีสองโศลกไหว้ครูนี้

6 พระกุมารชีพได้แปลคำนี้ว่า 因緣

7 中論八不 หมายถึง แปดปฏิเสธของคัมภีร์ MMK ถือว่ามีชื่อเสียงเป็นที่เลื่องลือ นักวิชาการทั้งอินเดีย ทิเบต ญี่ปุ่น จีน และชาติต่าง ๆ ตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงปัจจุบันให้ความสำคัญในการศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างมาก แปดปฏิเสธในที่นี้เป็นคำวิเศษณ์หรือคำคุณศัพท์ขยายคำว่า ปฏิจฺจสมุปฺปาท

8 ในสำนวนแปลอื่นมีดังนี้ กุมารชีพ : 不生亦不滅, 不常亦不断, 不一亦不異, 不来亦不出, 能説是因緣, 善滅諸戲論, 我稽首禮佛, 諸説中第一; ทิเบต : གང་གིས་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་། འགག་པ་མེད་པ་སྐྱེ་མེད་པ། ཚད་པ་མེད་པ་རྟག་མེད་པ། འོང་པ་མེད་པ་འཐོ་མེད་པ། ཐ་དད་དོན་མིན་དོན་གཅིག་མིན། སྤྲོས་པ་ཉེར་ཞི་ཞི་བསྟན་པ། རྗེ་གས་པའི་སངས་རྒྱས་སྨྲ་རྣམས་ཀྱི། དམ་པ་དེ་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ།།

anirodham anutpādam anucchedam aśāśvatam /
anekārtham anānārtham anāgamam anirgamam //
yaḥ pratītyasamutpādaṃ prapañcopaśamaṃ śivam /
deśayām āsa saṃbuddhas taṃ vande vadatāṃ varam //

คำอรรถาธิบายประเด็น *pratītyasamutpāda* ใน PrP

[1 การอรรถาธิบายคำว่า *pratītyasamutpāda* ของจันทรกีรติ]

[ธาตุ] *i*[9] มีความหมายว่า "ไป"[10], [คำว่า] *prati* [เป็นคำอุปสรรค] มีความหมายว่า "ถึง, บรรลุ, ได้รับ (*prāpti*)" เนื่องจากอำนาจของคำอุปสรรคทำให้ความหมายของธาตุเปลี่ยนไปจากเดิม [มีการผูกเป็นโศลกกล่าวไว้ดังนี้]

> เพราะพลังของคำอุปสรรค [เมื่อประสมกับธาตุ] ความหมายของธาตุถูกนำไปสู่ [ความหมาย] อื่น
> เปรียบเหมือนความหวานของน้ำในแม่น้ำคงคา [กลับกลายเป็นรสเค็ม เพราะพลัง] ของน้ำทะเล

---

9 PrP ของต้นฉบับทิเบตอ่านว่า *iti* แทน *eti* นักวิชาการชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ได้แก้ไขตามพากย์ทิเบต แต่ MacDonald กล่าวว่า การใช้ *etir* เป็นรูปแบบของการอ้างตามจารีตของพวกนักไวยากรณ์โดยใช้รูปที่เรียกว่า nominalized finite form ของธาตุ *i* ดูรายละเอียดที่ MacDonald (2015: 18, เชิงอรรถที่ 51)

10 ในหนังสือธาตุ Dhātupāṭhaḥ ของ Pāṇini (จะขอเรียกแบบย่อว่า Pāṇ ในครั้งถัดไป) กล่าวว่า *iṆ ga-t-au* (*iṇ gatau*). ดู Katre (1989: 1186)

ในที่นี้ คำว่า *pratītya* ลงท้ายด้วยปัจจัย *ya* (*lyap*)[11] [ที่แสดงความเป็น gerund] หมายถึง ถึง, บรรลุ, ได้รับ (*prāpti*) [มีความหมายว่า] อิงอาศัย (*apekṣā*)

ส่วน ธาตุ *pad* (ปทฺ) [ประกอบกับคำอุปสรรค] *sam-ut* ที่อยู่ข้างหน้า [ธาตุ] มีความหมายว่า "การปรากฏ (*prādurbhāva*)" ดังนั้น คำว่า *samutpāda* หมายถึง "การปรากฏ (*prādurbhāva*)"

เพราะฉะนั้นความหมายของคำว่า *pratītyasamutpāda* คือ การปรากฏของภาวะทั้งหลายที่อาศัยเหตุและปัจจัย

[2 การอรรถาธิบายคำว่า *pratītyasamutpāda* ของอาจารย์อื่น]

แต่มีอาจารย์บางพวกกล่าวว่า ธาตุ *i* หมายถึง "ไป (*gati*) การไปถึง (*gamana*) [กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ] ดับไป, วินาศ (*vināśa*)", ในความหมายนี้ *itya* [*-āḥ*] หมายถึง "สิ่งที่พึงจากไป [หมายถึง สิ่งที่ดับไป]"[12], คำว่า *prati* หมายถึง ซ้ำ ๆ (*vīpsā*) เพราะตีความศัพท์คำว่า

---

11 การอธิบายนี้อ้างตาม Pāṇ 7.1.37 : *samāse 'nañpūrve ktvo lyap.* แปล : ในกรณีคำสมาส [หาก] คำที่อยู่ข้างหน้า [ที่เป็นคำแรกของคำสมาส และ] ไม่ใช่คำปฏิเสธ (*na*) ให้ใช้ *lyap* แทน *ktvā* เช่น *pra+kṛ+ktvā > pra+kṛ+lyap* (*pra+kṛ+tuk+lyap.* Pāṇ 6.1.71) = *pra-kṛ-tvā > pra-kṛ-t-ya > prakṛtya* ดูรายละเอียดที่ Vasu (1988: 1330-1331), Katre (1989: 674)

12 การอธิบายนี้อ้างตาม Pāṇ 4.4.98 : *tatra sādhuḥ.* แปล : [ปัจจัย ya ของตัทธิตที่ลงท้ายศัพท์] ใน [ฉัฏฐีวิภัตติ มีความหมายว่า] เหมาะสม, สมควร, ดี, ยอดเยี่ยม. เช่น *karmaṇ-i sādhuḥ = karmaṇ-ya-ḥ* ดูรายละเอียดที่ Vasu (1988: 837), Katre (1989: 503)

itya [*-āḥ* เป็นคำนามที่มาจาก *ya* เป็น] ปัจจัยลงท้ายของตัทธิต (*taddhita*) ตามที่กล่าวมาข้างต้น ดังนั้น เขาทั้งหลายอธิบาย [ถึงความหมายของศัพท์คำว่า *pratītyasamutpāda*] ว่า เป็นการเกิดขึ้นของสิ่งทั้งหลายที่พึงจากไป [หมายถึง] สิ่งที่ดับไป ซ้ำแล้ว ซ้ำเล่า[13]

[การตีความคำว่า *pratītyasamutpāda*] ของพวกเขาทั้งหลาย [จะใช้ได้] ในกรณีที่อ้าง [พระสูตร] ที่กล่าวดังนี้

"แน่ภิกษุทั้งหลาย เราจะเทศน์สอนเกี่ยวกับ *pratītyasamutpāda*"[14]
"ผู้ใดเห็น *pratītyasamutpāda* ผู้นั้นเห็นธรรม"[15] เป็นต้น

เนื่องจาก [ความหมายของคำว่า *prati*] ที่มีความหมายในแง่ที่ว่า ซ้ำ ๆ ก็มีความเป็นไปได้ [อีกทั้งคำว่า *prati-itya-samutpāda*] เป็นคำสมาสก็มีปรากฏอยู่จริง เพราะฉะนั้นการตีความคำศัพท์ดังที่กล่าวมานี้

---

13 การอ้างคำอธิบายของศัพท์คำว่า *pratītyasamutpāda* ของอาจารย์จันทรกีรติในส่วนของคำว่า *itya* เป็นคำนามที่มาจาก *ya* ปัจจัยของตัทธิต (*taddhita*) มีความคล้ายคลึงกับความเห็นของท่านศรีลาตะ ที่ปรากฏในคัมภีร์อภิธรรม**โกศภาษยะ** (ขอใช้เป็นอักษรย่อว่า AKBh ในครั้งถัดไป) ซึ่งเป็นประเด็นวิวาทะภายในคณาจารย์นิกายสรวาสติวาท ประเด็นที่กล่าวมานี้ มีความน่าสนใจในการเปรียบเทียบกับความเห็นของคณาจารย์สำนักมาธยมิกะ ผู้แปลจะนำเสนอประเด็นการอธิบายคำว่า *pratītyasamutpāda* ที่ปรากฏในคัมภีร์ AKBh ตีพิมพ์ในโอกาสต่อไป

14 Cf. SN II: 5-6.

15 Cf. MN I: 190^{37}-191^{2}. *Śālistamba sūtra* (Schoening 1995: 170)

ก็ดูมีน้ำหนักอย่างมาก

แต่ หากพิจารณา [การใช้คำว่า *pratītya*] ในกรณีที่อ้างพระสูตรที่กล่าวไว้ว่า

"จักขุวิญญาณเกิดขึ้น**โดย** (***pratītya***) ตาและรูปทั้งหลาย"[16] เป็นต้น

คำว่า *pratītya* [ที่ปรากฏในพระสูตรข้างต้น] คือ *cakṣuḥ pratītya* แปลว่า "โดยตา" [จะเห็นว่า] เป็นการยอมรับอย่างเด่นชัดเกี่ยวกับความเฉพาะเจาะจง [ของอายตนะ] มีความมุ่งหมายในกรณีการเกิดขึ้นของ [จักขุ] วิญญาณหนึ่ง ก็มีจักขุอินทรีย์หนึ่ง (ดวงตา) เป็นเหตุด้วยเช่นกัน ดังนั้น เพราะเหตุใด [คำว่า *pratītya* จึงต้องใช้ใน] ความหมายในแง่ที่บ่งบอกความซ้ำ (*vīpsā*)

แต่ [เมื่อพิจารณา] ความหมายที่ว่า "ถึง, บรรลุ,ได้รับ (*prāpti*)" ของศัพท์คำว่า *pratītya* ก็ [แบ่งการใช้ได้] เป็น [2 แบบ] อธิบายได้ดังนี้

[1] ไม่ยอมรับการระบุเฉพาะเจาะจง [โดยคำว่า] *pratītya* ก็คือ *prāpya* แปลว่า ถึง, บรรลุ,ได้ ส่วนคำว่า *samutpāda* หมายถึง *saṃbhava* แปลว่า การเกิด

[2] ยอมรับการระบุเฉพาะเจาะจง [เช่น] *cakṣuḥ pratītya* แปลว่า โดยตา [มีความหมายเดียวกับคำว่า] *cakṣuḥ prāpya* แปลว่า "ถึงจักขุ", [และมีความหมายเดียวกับคำว่า] *cakṣur apekṣya* แปลว่า อาศัยซึ่งจักขุ

16 Cf. SN II: 72[17-18], MN I: 111[35-36]

[นั่นเอง]”

แต่ในกรณีที่อ้างคำว่า *itya* [ของคำว่า *prati-itya* เป็นคำศัพท์] ที่ลงท้ายด้วยปัจจัย [*ya*] ของตัทธิต (*taddhita*) [หากยอมรับในกรณีข้างต้นนี้] คำว่า *pratītya* จะไม่เป็นอัพยยะ [ซึ่งไม่ถูกต้อง เช่น] ในพระสูตรที่จะกล่าวต่อไปนี้ [ใช้ในกรณีที่ศัพท์คำว่า *pratītya* เป็น *ya* (*lyap*) ปัจจัยที่เป็นอัพยยะ ไม่ใช่ลงท้ายด้วยปัจจัย *ya* ของตัทธิต (*taddhita*)]

“จักขุวิญญาณเกิดขึ้น**โดย**ตาและรูปทั้งหลาย
*cakṣuḥ **pratītya** rūpāṇi cotpadyate cakṣurvijñānam*"

อีกทั้งก็ไม่สามารถเป็นคำสมาสได้ [หากเป็นคำสมาสที่มีการตีความแบบนี้] ก็ต้องมีการบอกเล่าสืบทอดต่อ ๆ กันมาในประเด็นของวิภัตติ [ควรจะได้ยิน ได้ฟัง หรือพบ] รูปแบบที่ไม่ปกติ[17] นี้ [บ้าง ที่พบคำว่า *pratītya* มีการแจกวิภัตติ เช่นกล่าว] ว่า *cakṣuḥ **pratītyaṃ** vijñānaṃ rūpāṇi ca* หรือไม่

แต่ทว่า ไม่ [ปรากฏ] ดังเช่นข้างต้นเลย

---

17 PrP_L: *nipātaḥ*. PrP_M: *pāṭhaḥ*. de Jong แก้ไขตามพากย์ทิเบต ཏཱ་ཐ་ཡ་ จึงกลายเป็นคำว่า *pāṭhaḥ*. แต่ LVP อ่านว่า *nipātaḥ* ตามต้นฉบับสันสกฤต และอ้างความหมายตามพจนานุกรมสันสกฤตอังกฤษของ Apte ว่า an irregular form, irregularity. หากเป็นไปตามความหมายข้างต้น มักจะพบคำนี้ในการอรรถาธิบายในเชิงไวยากรณ์ ซึ่งผู้แปลเห็นว่าเหมาะสมและไม่จำเป็นต้องปรับแก้ไขตามพากย์ทิเบต หรือฉบับที่ชำระโดย de Jong

ดังนั้น ควรยอมรับการตีความศัพท์ [คำว่า *pratītya* ว่า ใช้] ปัจจัยลงท้ายคือ *ya* (*lyap*) ที่เป็นอัพยย [ศัพท์]

[3 วิจารณ์การอรรถาธิบายคำว่า *pratītyasamutpāda* ของภาวิเวกะ_1]

ส่วน [อาจารย์ภาวิเวกะ] ได้อ้างคำอรรถาธิบายของอาจารย์อื่น ดังนี้ "[อาจารย์] อีกพวกหนึ่ง[18] กล่าวว่า คำว่า *prati* เป็น คำอุปสรรคมีความหมายบ่งบอก ความซ้ำ (*vīpsā*) ส่วนธาตุ *i* มีความหมายว่า "ถึง,บรรลุ,ได้รับ" (*prāpti*) คำว่า *samutpāda* หมายถึง *saṃbhava* คือ การเกิด [ดังนั้น คำว่า *pratītyasamutpāda* หมายถึง] การเกิดโดยได้รับแต่ละปัจจัยนั้น ๆ [จะตีความศัพท์ได้ดังนี้ คำว่า] *pratītya* ก็คือ *prāpya* หมายถึง ถึง, บรรลุ,ได้รับ [ส่วนคำว่า] *samutpāda* หมายถึง *saṃbhava* คือ การเกิด

[นอกจากนี้ ยังมี] อาจารย์อื่น[19] กล่าวว่า *pratītyasamutpāda* หมายถึง การเกิดขึ้น (*utpāda*) ของสิ่งทั้งหลายที่ดับไป ซ้ำแล้ว

---

18 LṬ อธิบายว่า เป็น อาจารย์พุทธปาลิตะ (*eke_iti Buddhapālitaḥ*) ดูรายละเอียดที่ Yonezawa (2004: 129) แต่ทางอาจารย์อวโลกิตวรตะได้อรรถาธิบายว่า เป็นอาจารย์มาธยมิกะพวกหนึ่ง (དབུ་མ་པའི་ཐུན་པའི་མཐའ་སྒྲ་བ་ཞི་ཞིག་ནི་, AṬ, D 3859: 28b5; P 5259: 34a2) ดูรายละเอียดที่ Ejima (1985: 154, เชิงอรรถที่ 6)

19 LṬ อธิบายว่า เป็น ฎีกาจารย์พวกหนึ่ง (*anye_iti kaściṭ Ṭīkākāraḥ*) ดูรายละเอียดที่ Yonezawa (2004: 129) แต่ทางอาจารย์อวโลกิตวรตะได้อรรถาธิบายว่า เป็นอาจารย์มาธยมิกะอีกพวกหนึ่ง (དབུ་མ་པའི་ཐུན་པའི་མཐའ་སྒྲ་བ་གཞན་དག་ནི་, AṬ, D 3859: 29a3; P 5259: 34a8) ดูรายละเอียดที่ Ejima (1985: 154, เชิงอรรถที่ 7)

ซ้ำเล่า”

[นอกจากนี้ อาจารย์ภาวิเวกะยัง] ได้กล่าวแย้ง [อาจารย์อื่นอีกด้วย] ประเด็น [ที่อาจารย์ภาวิเวกะกล่าวมาทั้งหมด] นี้ อย่างแรก เป็นความไม่ฉลาด [เข้าใจผิด] ของ [อาจารย์ภาวิเวกะ] ในการอ้างคำอรรถาธิบายของอาจารย์อื่น

เพราะเหตุใด

เนื่องจากว่า [อาจารย์] ที่กล่าวว่า คำว่า *pratītya* มีความหมายว่า “ถึง, บรรลุ, ได้รับ (*prāpti*)” ไม่ได้กล่าวว่า คำว่า *prati* มีความหมายว่า ซ้ำ ๆ อีกทั้งก็ไม่ได้กล่าวว่า ธาตุ *i* หมายถึง ถึง, บรรลุ, ได้รับ (*prāpti*)

แล้ว [อาจารย์ผู้นั้นกล่าว] อย่างไร

อาจารย์ผู้นั้นอธิบายว่า คำว่า *prati* เป็น [คำอุปสรรค] มีความหมายว่า “ถึง, บรรลุ, ได้รับ (*prāpti*) ส่วนธาตุ *i* หมายถึง “ไป” เมื่อนำมาประสมกัน จึงเป็นคำว่า *pratītya* ที่หมายถึง ถึง, บรรลุ,ได้

ในกรณีของคำว่า *pratītyasamutpāda* ได้รับการตีความศัพท์ว่า *pratītya* หมายถึง *prāpya* แปลว่า ถึง, บรรลุ, ได้รับ และคำว่า *samutpāda* คือ *saṃbhava* แปลว่า การเกิด

หากจะกล่าวสรุปเกี่ยวกับ

[1] การพิจารณาถึงความหมายของคำศัพท์โดยรวม [ของศัพท์คำว่า *pratītyasamutpāda*] ที่สัมพันธ์กับความหมายที่บ่งบอกความซ้ำ (*vīpsā*)

จะได้ดังนี้

pratītya หมายถึง *prāpya* คือ "ถึง, บรรลุ, ได้รับ" คำว่า *samutpāda* หมายถึง *saṃbhava* แปลว่า การเกิด

[ดังนั้น คำว่า *pratītyasamutpāda* หมายถึง การเกิดโดยได้รับ] แต่ละสิ่งนั้น แต่ละสิ่งนั้น ที่เป็นการรวมตัวกันของเหตุและปัจจัย

[2] ส่วนกรณีที่เป็นการพิจารณาเฉพาะเจาะจง และไม่สัมพันธ์กับการใช้ในความหมายที่บ่งบอกความซ้ำ (*vīpsā*) จะได้ดังนี้

"ถึงจักขุและรูปทั้งหลาย"

ดังนั้น นี้เป็นประการแรก คือ ความไม่ฉลาด [เข้าใจผิด] ของอาจารย์ [ภาวิเวกะ] ในการอ้างคำอรรถาธิบาย [ของอาจารย์อื่น]

[4 วิจารณ์การอรรถาธิบายคำว่า *pratītyasamutpāda* ของภาวิเวกะ_2]

[คำกล่าว] นั้นก็ไม่มีเหตุผล[20] [เป็นคำกล่าวของอาจารย์ภาวิเวกะที่กล่าวไว้ คำกล่าว] ที่ไม่มีเหตุผล [ที่อาจารย์ภาวิเวกะกล่าวนี้] คืออะไร[21]

---

20 ผู้แปลเลือกคำอ่าน*etac cāyuktaṃ* ของ MacDonald ซึ่งพบใน LṬ และในพากย์สันสกฤตฉบับ Q แต่พบว่ายังมีข้อน่ากังขาอยู่ ดูเชิงอรรถถัดไปประกอบ

21 MacDonald ได้ตัดประโยค *kiṃ cāyuktam etat* ทิ้งไป โดยให้เหตุผลดังนี้

a) พบว่ามีคำอ่าน *etac cāyuktaṃ* อยู่ใน Ms Q เท่านั้น

b) อ้าง LṬ ที่มีคำว่า *etac cāyuktaṃ* (แต่ Yonezawa ชำระ

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

ต้นฉบับของ PrP เป็น *kiṃ ca / etac cāyuktam* แตกต่างจากของ PrP_L ที่อ่านว่า *etad vāyuktam / kiṃ ca / ayuktam etat*)

c) PrP พากษ์ทิเบต มีคำอ่านตรงกับ PP พากษ์ทิเบต คือ དེ་ཡང་མི་རུང་ཐ་. MacDonald สันนิษฐานว่า དེ་ཡང་མི་རུང་ཐ་ อ่านว่า *etac cāyuktaṃ* ส่วนนักวิชาการญี่ปุ่น Tanji อ่านว่า *ayuktaṃ caitat*

d) ด้วยเหตุผลที่กล่าวมา จึงเห็นว่า *kiṃ ca ayuktam etat* เป็นการเพิ่มเติมเข้ามาทีหลังในต้นฉบับใบลานสันสกฤต

ดังนั้น MacDonald ชำระเป็น *etac cāyuktaṃ* ~~*kiṃ ca ayuktam etat*~~

แม้จะเป็นอย่างที่ให้เหตุผลต่าง ๆ ข้างต้นก็ตาม แต่ผู้แปลเห็นว่ามีความไม่ลงตัวในคำอ่านนี้อยู่ ด้วยเหตุผลดังนี้

1) จะเห็นว่า เป็นการขึ้นต้นประโยคโดยยกคำพูดอาจารย์ภาวิเวกะขึ้นมา ไม่มีคำเชื่อมประโยคใด ๆ เลย เมื่อเปรียบเทียบกับย่อหน้าอื่นในการเริ่มต้นวิจารณ์ประเด็นของอาจารย์ภาวิเวกะ ที่จะมีคำเชื่อมประโยคอยู่ตลอด

2) ในบางกรณีคำอ่านของพากย์ทิเบต มีการละบางคำพูด หรือปรับคำ อาจไม่ตรงกับภาษาสันสกฤตต้นฉบับแบบคำต่อคำ

3) มีคำอ่านที่แตกต่างกันออกไป แต่ส่วนใหญ่จะเห็นพ้องต้องกันว่า คำอ่านพากย์ทิเบต དེ་ཡང་མི་རུང་ཐ་ เป็นคำกล่าวของอาจารย์ภาวิเวกะ ตามเหตุผลในข้อ c) ของ MacDonald ที่ผู้แปลได้สรุปไว้ข้างต้น เพียงแต่ในต้นฉบับใบลานสันสกฤต มีคำอ่านที่แตกต่างออกไป ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

ก) *etad vāyuktam / kiṃ ca / ayuktam etat* (LVP)

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

ก็คือ [อาจารย์ภาวิเวกะได้] กล่าวโต้แย้งว่า

เพราะเป็นไปไม่ได้ที่จะมีความหมายสองอย่างในกรณีที่กล่าวว่า[22]

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

ข) *kiṃ ca / ayuktam etat* (Tanji)

ค) *kiṃ ca / etac cāyuktam* (Yonezawa)

ง) *etac cāyuktam* (MacDonald)

จากคำอ่านข้างต้น จะเห็นว่า มีแต่คำอ่านของ MacDonald ตรงกับพากย์ทิเบต แต่ก็จะกลับไปหาประเด็นที่เป็นข้อกังขาที่ผู้แปลเสนอไว้ในข้อ 1) 2)

แต่หากยึดตามการอ่านข้อ ก) ข) ก็ดูเหมือนจะมีการลักลั่นกับ LṬ ที่เป็นต้นฉบับสันสกฤตโดยฎีกาจารย์อรรถาธิบาย คำว่า *etac cāyuktam* ซึ่งแสดงให้เห็นว่า มีคำนี้อยู่ใน PrP

แต่หากยึดคำอ่านตามข้อ ค) ก็จะพบว่า คำว่า *etac cāyuktam* นี้ควรเป็นคำอ่านที่ MacDonald พบในต้นฉบับสันสกฤต Q แทนคำว่า *etad vāyuktam* ซึ่งควรอยู่เป็นคำแรกไม่ใช่คำหลัง ซึ่งอาจเป็นเพราะเหตุนี้ด้วย MacDonald ไม่เลือกคำอ่าน *kiṃ ca / ayuktam etat*

ดังนั้น ในประเด็นดังกล่าวนี้ หากมีการค้นพบคัมภีร์ต้นฉบับสันสกฤตของอาจารย์ภาวิเวกะ ก็จะช่วยให้มีความชัดเจนในการเลือกคำอ่านมากขึ้น

แต่ ณ ปัจจุบัน ได้แปลตามที่ผู้แปลได้ชำระไว้ไปก่อน รอผู้ค้นคว้ารุ่นหลังได้นำประเด็นนี้ขึ้นมาทบทวนกันใหม่ เพื่อให้มีความสมบูรณ์ในเนื้อหาและคำอ่านที่ถูกต้อง

22 ผู้แปลปรับแก้ไขจากคำอ่านของ PrP_M เป็น *atrobhayārthābhisambandhāsambhavād* เนื่องจากผู้แปลเห็นว่า ในต้นฉบับสันสกฤตต่าง ๆ

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

"จักขุวิญญาณเกิดขึ้นโดยตาและรูปทั้งหลาย" [นี้เป็นคำกล่าวที่ไม่มีเหตุผล][23]

ก็ [คำโต้แย้งข้างต้น] นี้ [ของอาจารย์ภาวิเวกะ] ก็ไม่สามารถเป็นไปได้ ด้วยเหตุผลดังนี้

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

โดยเฉพาะฉบับ R ที่ Tanji ได้แนะนำในเชิงอรรถที่ 63 ดูเป็นคำอ่านที่น่าสนใจ และไม่จำเป็นต้องปรับแก้คำอ่านตาม de Jong ที่นักวิชาการสมัยก่อนมักจะยึดตาม โดย de Jong มักจะแก้ไขคำอ่านตามพากย์ทิเบต ซึ่งในสันสกฤตฉบับ R (คาดว่าเป็นฉบับ D ของ MacDonald)ที่ Tanji ได้แนะนำ มีคำอ่านดังนี้ *atra bhayārthābhisaṃbandhāsaṃbhavād* (MacDonald : *atrā bhayārthābhisambandhāsambhavād*) ผู้แปลไม่ได้เห็นต้นฉบับจริง ดังนั้น จึงตั้งข้อสังเกตว่า 1) อาจมีการอ่านที่คลาดเคลื่อน หรือ 2) หากอ่านถูกต้องแล้ว แต่เมื่อเทียบกับพากย์ทิเบตก็อาจมีร่องรอยที่อ่านว่า *ubhaya*ที่แปลว่า2หรือคู่ ได้เช่นกัน โดยไม่จำเป็นต้องปรับแก้คำอ่านเป็น *dvaya* ดังนั้นจึงเห็นด้วยกับคำอ่านของ MacDonald เพียงแต่ปรับแก้ไขเพียงเล็กน้อยเท่านั้น.

PrP_L: *atrārthadvayasaṃbhavād* ; de Jong: *atra dvayārthābhisaṃbandhāsaṃbhavād* ; PrP_M: *atrobhayārthābhisambandhāsambhavāt*

23 อาจารย์จันทรกีรติอ้างจาก PP, D 3853: 46b[3-4]; P 5253: 54b[8]-55a[1].
དེ་ཡང་མི་ཅང་སྟེ་མིག་དང་གཟུགས་བརྟེན་ནས་མིག་གི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་འབྱུང་ཞེས་གསུངས་པའདི་ལ་དོན་གཉིས་གཅིག་མེད་པའི་ཕྱིར་རོ་

[1] เพราะเป็นแค่เพียงการกล่าวลอย ๆ ในความเห็น [ของตนเอง] เท่านั้น โดยไม่ได้อธิบายเหตุผลว่า เพราะเหตุใดจึงเป็นไปไม่ได้[24]

[2 อาจารย์ภาวิเวกะ] อาจคิดอภิปรายดังนี้

"เพราะ [วิญญาณ] ไม่มีรูปร่าง วิญญาณ [จึง] ไม่บรรลุถึงจักขุ
สิ่งที่มีรูปทั้งหลายเท่านั้น [จึง] จะแสดงให้เห็นว่า บรรลุถึง [จักขุ]"

แม้ [จะอภิปรายดัง] กรณีข้างต้นก็ตาม [ถือว่า] เป็นสิ่งที่ไม่มีเหตุผล เนื่องจากมีการยอมรับคำว่า *prāpti* [ที่แปลว่า] ถึง, บรรลุ, ได้รับ [โดยใช้ในกรณีของสิ่งที่ไม่มีรูป] ดังเช่นใน [พระสูตรที่ได้] กล่าวว่า

"ภิกษุนี้ เป็นผู้บรรลุผลแล้ว"[25]

[3] คำว่า *prāpya* [ที่แปลว่า] ถึง, บรรลุ,ได้รับ มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า *apekṣya* ที่หมายถึง อิงอาศัย

[4] อาจารย์นาคารชุนได้ยอมรับ คำว่า *pratītya* มีความหมายว่า

---

24 PrP_L : *katham anenaiva tatprāpteḥ saṃbhava* ; PrP_M : *katham asambhava* ; Tib : ཇི་ལྟར་མེད་ = *katham asambhava*. นักวิชาการญี่ปุ่นมักแก้ไขตามต้นฉบับทิเบตเป็น *katham asambhava* เมื่อ MacDonald ทำการตรวจชำระใหม่ ในฉบับ Q มีปรากฏคำอ่านว่า *katham asambhava* ซึ่งทำให้คำอ่านของต้นฉบับทิเบตมีน้ำหนักขึ้น แต่ก็ยังมีข้อกังขาอยู่มากในคำอ่านนี้ เนื่องจากไม่ตรงกับต้นฉบับส่วนใหญ่ที่มีคำอ่านที่เข้าใจได้ยาก หวังไว้ว่าจะมีนักค้นคว้ารุ่นต่อไปช่วยให้ความกระจ่างในเรื่องนี้ได้

25 ไม่ทราบอย่างแน่ชัดว่า อาจารย์จันทรกีรติ อ้างจากพระสูตรใด แต่คำว่า *prātaphala* มีปรากฏอยู่ใน AKBh และในสัทธรรมปุณฑรีกาสูตร ส่วนพระสูตรทางฝ่ายบาลี มีพบแต่คำว่า *phalapatta*

prāpya[26] [แปลว่า] ถึง, บรรลุ, ได้ ดังที่กล่าว [ไว้ใน YŞ เป็นโศลก] ว่า

"สิ่งใด (x) เกิดขึ้น**โดยได้รับ**สิ่งอื่น ๆ [ที่เป็นเหตุปัจจัยมารวมกัน]
สิ่งนั้น (y) ไม่ได้เกิดขึ้นจากภาวะของตนเอง
(*tat tat* ***prāpya*** *yad utpannaṃ*
notpannaṃ tat svabhāvataḥ)"[27]

[เพราะฉะนั้น] อาจารย์พวกอื่น (จันทรกีรติ)[28] กล่าวว่า การโต้แย้ง [ของอาจารย์ภาวิเวกะในกรณีนี้] ก็อีกเช่นกัน ไม่สามารถเป็นไปได้

---

26 PrP_M: *prāpyarthasyaiva* ; PrP_L: *prāptyarthasyaiva*.

27 นักวิชาการคาดว่าอ้างมาจากคัมภีร์ YŞ โศลกที่ 19ab รจนาโดยอาจารย์นาคารชุน แต่ยังไม่พบฉบับสันสกฤต หลงเหลือมาแต่พากย์ทิเบตและจีน แต่โดยส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับพากย์ทิเบตมากกว่า ในโศลกที่ 19ab พากย์ทิเบตกล่าวไว้ดังนี้ (P 5225: 11d[1]) དེ་དང་དེ་བརྟེན་གང་སྐྱེ་དེ། རང་གི་དངོས་པོར་ རྐྱེས་མ་ཡིན་॥ แต่ในคัมภีร์อรรถาธิบาย YŞ คือ YŞV รจนาโดยอาจารย์จันทรกีรติได้อ้างคาถาข้างต้น แต่ในต้นฉบับแปลทิเบตมีคำแปลที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ དེ་དང་དེ་བརྟེན་གང་སྐྱེ། རང་བཞིན་དུ་ནི་དེ་མ་ རྐྱེས་॥ (P 5265: a7) แม้จะมีคำแปลในต้นฉบับทิเบตที่แตกต่างกันในรายละเอียด แต่เนื้อหาไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป และหากปริวรรตกลับไปเป็นภาษาสันสกฤต คาดว่า จะตรงกับ *tat tat prāpya yad utpannaṃ notpannaṃ tat svabhāvataḥ* และในพากย์จีนแปลไว้ดังนี้

若已生未生　彼自性無生 (19ab)
若自性無生 生名云何得 (19cd) (T30: 255a[3-4])

ดูรายละเอียดที่ Scherrer-Schaub (1991:56,188-189), MacDonald (2015: 35, เชิงอรรถที่ 84)

28 LṬ: *apara ity anenātmānaṃ nirdiśati Candrakīrtiḥ*. Yonezawa (2004: 130)

นอกจากนี้ [อาจารย์ภาวิเวกะ] ก็ให้การตั้งทฤษฎีของตนเองขึ้นมา ดังนี้

> "แล้วเป็นเช่นไร
> เมื่อมีสิ่งนี้ (x) อยู่ สิ่งนั้น (y) ย่อมมีอยู่ เพราะมีการเกิดของสิ่งนี้ (x) ดังนั้น สิ่งนั้น (y) ย่อมเกิดขึ้น นี้คือความหมายของ *pratītyasamutpāda* ที่มีความหมายว่า การมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย (อิทัปปัจจยตา)"[29]

จากคำกล่าวข้างต้น [ของอาจารย์ภาวิเวกะ] นี้อีกเช่นกัน ไม่สามารถเป็นไปได้ เพราะว่าไม่ได้อธิบายความหมายเฉพาะของแต่ละคำศัพท์ของคำว่า *pratītya* และ *samutpāda* อีกทั้งควรจะกล่าวแสดงการตีความศัพท์ [คำว่า *pratītyasamutpāda*] นั้นด้วย

ถัดมา [มีการอธิบายเพิ่มในกรณีของ *pratītyasamutpāda* ที่มีความหมายว่า การมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย (อิทัปปัจจยตา) โดยอาจารย์ภาวิเวกะ] ได้กล่าวดังนี้

> "[ตัวเรา=อาจารย์ภาวิเวกะ] ยอมรับ ศัพท์คำว่า *pratītyasamutpāda* เป็นศัพท์ที่ใช้โดยทั่วไป [เป็นคำสมาส แต่ไม่ได้มีความหมายตามรูปศัพท์ในคำสมาส] เหมือนกับคำว่า เมล็ดงาที่อยู่ในป่า *araṇyetilaka* [ที่เป็นสมาสที่เรียกว่า locative-tatpuruṣa สัตตมีตัปปุริสะ แต่ไม่ได้มีความหมาย

---

29 อาจารย์จันทรกีรติอ้างจากคัมภีร์ PP ของอาจารย์ภาวิเวกะ ดังนี้
འོ་ན་གང་ཡིན་ཞེ་ན། འདི་ལྟར་ན[1]འདི་འབྱུང་ལ་འདི་སྲིད་པའི་ཕྱིར་འདི་སྲིད་པ་སྟེ་ཞེས་བྱ་བ་རྒྱུན་འདི་དང་ལྡན་པ་ཉིད་ཀྱི་དོན་ནི། རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བའི་དོན་ཏོ་ཞེས་ཟེར་རོ།། 1) PrP: པས (D 3853: 46b[4];P 5253: 55a[1-2])

ตามคำสมาส กล่าวคือ คำว่า เมล็ดงาที่อยู่ในป่า หมายถึง เป็นเมล็ดงาที่ไม่สามารถให้น้ำมันได้ จึงกลายมาเป็นคำศัพท์ที่โดยทั่วไปใช้ในความหมายว่า ไม่สามารถหวังผลได้ ไม่สามารถคาดหวังได้ ไม่มีประโยชน์]"[30]

---

30 *araṇyetilakāḥ* เป็นตัวอย่างอยู่ใน Kāś ที่อธิบาย Pāṇ 2.1.44 : *saṃjñāyāṃ*. เกี่ยวกับคำสมาสที่เรียกว่า locative-tatpuruṣa โดยไม่มีการลบวิภัตติบทหน้า (การไม่ลบวิภัตติบทหน้าเรียกว่า *aluk,* ทางไวยากรณ์บาลีเรียกว่า *alutta-samāsa*) ใช้ในกรณีที่ไม่ได้มีความหมายตามรูปศัพท์ โดยยกตัวอย่าง คำว่า *araṇyetilakāḥ* ที่แปลตามรูปศัพท์ว่า เมล็ดงาที่อยู่ในป่า แต่ความจริงแล้ว หมายถึง ไม่สามารถคาดหวังได้ ไม่มีประโยชน์ ซึ่งเป็นภาษาคนที่นิยมใช้กันทั่วไป และยังมีคำว่า *araṇyemāṣāḥ vanekiṃśukāḥ vanebilvakāḥ kūpepiśācakāḥ* ดูรายละเอียดที่ Vasu (1988: 237)

อาจารย์ภาวิเวกะใช้คำว่า *rūḍhiśabda* หมายถึง เป็นคำศัพท์โดยทั่วไป ในพจนานุกรมศัพท์สันสกฤต-อังกฤษของ Moneir กล่าวว่า คำว่า *rūḍhi*, *rūḍha* หมายถึง โดยทั่วไป ตรงข้ามกับคำว่า *yaugika* ซึ่ง *rūḍhiśabda* เหล่านี้จะไม่มีความหมายตามรูปศัพท์ แต่จะมีความหมายคล้ายเป็นสำนวนที่เข้าใจกันโดยทั่วไป

LṬ ได้อธิบายว่า *avyutpanna evāyam araṇyetilakā-śabdaḥ.* หมายความว่า ศัพท์คำว่า *araṇyetilakā* ไม่ได้มีความหมายตามคำศัพท์นั่นเอง Yonezawa (2004: 130)

นอกจากนั้น Pāṇ 6.3.9 ยังกล่าวถึงการใช้คำสมาส โดยไม่มีการลบวิภัตติบทหน้าที่เป็น locative ในกรณีของชื่อเฉพาะ, ฉายา, ชื่อคน เช่น *Yudhi-ṣṭhira* (ผู้ยืนหยัด ไม่หวาดหวั่นในการต่อสู้, หมายถึง เจ้าชายยุธิษฐิระแห่งปาณฑพ), *Kaṇṭhe-kāla* (ผู้มีความดำที่คอ หมายถึงพระศิวะ) ดูรายละเอียดที่ Vasu (1988: 1211)

คำกล่าวข้างต้น [ของอาจารย์ภาวิเวกะ] นี้อีกเช่นกัน ไม่สามารถเป็นไปได้ เพราะอาจารย์ [นาคารชุน] ได้ยอมรับว่าคำว่า *pratītyasamutpāda* เป็น [คำสมาส] ที่มีความหมายตาม [รูปศัพท์ของ] คำศัพท์แต่ละคำ [ที่ประกอบเป็นคำสมาส ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ YŞ]

> “”สิ่งใด (x) เกิดขึ้นโดยได้รับสิ่งอื่นๆ [ที่เป็นเหตุปัจจัยมารวมกัน] สิ่งนั้น (y) ไม่ได้เกิดขึ้นจากภาวะของตนเอง
> (*tat tat prāpya yad utpannaṃ notpannaṃ tat svabhāvataḥ*)"

นอกจากนั้น หาก [อาจารย์ภาวิเวกะ] อธิบายว่า

> “เมื่อมีสิ่งนี้ (x) อยู่ สิ่งนั้น (y) ย่อมมีอยู่ ดังตัวอย่างว่า เมื่อมีของที่สั้นอยู่ ของที่ยาวย่อมมีอยู่”[31]

[ก็เท่ากับ] เป็นการยอมรับว่า “โดยของสั้น ถึงของสั้น อาศัยของสั้น จึงเกิดของยาว” ใช่หรือไม่ เพราะฉะนั้น เป็นความไม่สอดคล้องกัน เนื่องจากว่า [อาจารย์ภาวิเวกะ] ยอมรับประเด็นที่ถูกโต้แย้ง [ที่กล่าวโดยตัวอาจารย์ภาวิเวกะเองซึ่งก็แย้งกับประเด็นที่ตัวเองตั้งไว้เองด้วย]

---

31 cf. RĀ 1.48. การยกตัวอย่างเรื่องความสั้นยาวมีการอธิบายอยู่ใน MMK พากย์จีน โดยท่านกุมารชีวะ และ 青目 (หากปริวรรตคำว่า 青目 กลับไปเป็นภาษาสันสกฤต สันนิษฐานว่า เป็นคำว่า **Vimalākṣa* หรืออาจจะเป็น *Piṅgala* = 賓伽羅) ดังนี้ “非如長短彼此無定性故待他而有” (T30: 20a[2-3])

จากที่กล่าวมาข้างต้น [คิดว่า] คงจะพอ [เพียงเท่านี้] ในประเด็นเกี่ยวเนื่อง [กับการตีความศัพท์ *pratītyasamutpāda*]

3. บทสรุป

ในบทความนี้ ผู้แปลได้แปลโศลกไหว้ครูของคัมภีร์ MMK และอรรถาธิบายของท่านจันทรกีรติเกี่ยวกับประเด็นวิวาทะ *pratītyasamutpāda* จบลงแล้ว จะทยอยแปลบทอื่นในคัมภีร์ เพื่อตีพิมพ์ลงวารสารในโอกาสต่อไป

อักษรย่อและบรรณานุกรม

AKBh *Abhidharmakośabhāṣya of Vasubandhu.* 1967. Tibetan Sanskrit Works Series vol.VIII. edited by P.Pradhan. Patna: K.P.Jayaswal Research Institute.

AṬ *Prajñāpradīpaṭīkā,* Avalokitavrata. D no.3859; P no.5259.

D *The Tibetan Tripitaka, Taipei Edition.* 1991. 72 vols. edited by A.W. Barber. Taipei: SMC Publishing.

Kāś *Kāśikā.*

LṬ *Lakṣaṇaṭīkā.**

LVP Louis de la Vallée Poussin.

MMK *Mūlamadhyamakakārikā,* Nāgārjuna.

P *The Tibetan Tripitaka, Peking Edition kept in the Library of Otani University, Kyoto.* 1955-61. 168 vols. edited by D.T. Suzuki. Tokyo-Kyoto: Tibetan Tripitaka Research Institute.

Pāṇ Pāṇini.

PrP *Prasannapadā.*

PrP_L *Madhyamakavṛttiḥ : Mūlamadhyamakākarikās de Nāgārjuna, Avec la Prasannapadā Commentaire de Candrakīrti.* 1903-1913. edited by Louis de la Vallée Poussin. St. Petersburg: Imperial Academy of Sciences. (reprint Osnabr: Biblio verlag).

PrP_M *Prasannapadā.* ดู MacDonald 2015.

PP *Prajñāpradīpa-mūlamadhyamakavṛtti,* Bhāvaviveka. D no.3853; P no.5253.

RĀ *Ratnāvalī, Nāgārjuna.* ดู Hahn 1982.

Skt Sanskrit.

Tib Tibetan.

YŞ *Yuktiṣaṣṭikā,* Nāgārjuna. D no.3825; P no.5225.

YŞV *Yuktiṣaṣṭikāvṛtti,* Candrakīrti. D no.3864; P no.5265. ดู Scherrer-Schaub 1991.

EJIMA, Yasunori 江島恵教.

1985 "chūron-chūshakusho-ni-okeru-engi-no-gogi-kai-shaku 中論注釈書における縁起の語義解釈 (The Meaning of the Term Pratītyasamutpāda in the Mādhyamika Commentaries)." *Hirakawa-Akira-Hakase-koki-kinen-ronbun-shū Bukkyō-shisō-no-sho-mondai* 平川彰博士古希記念論文集 ・仏教思想の諸問題 (Various Problems in Buddhist Thought : A Collection of Articles in Honor of Professor Akira Hirakawa's Seventieth Birthday) : 139-157. Tokyo: Shunjūsha.

1990 "Bhāvaviveka / Bhavya / Bhāviveka." *Journal of Indian and Buddhist Studies* 印度学仏教学研究76 (38-2): 98-106.

HAHN, Michael.

1982 *Nāgārjuna's Ratnāvalī.* Bonn: Indica et Tibetica Verlag.

de JONG, J.W.

1978 "Textcritical Notes on the Prasannapadā." *Indo-Iranian Journal* 20 (1-2): 25-59; (3-4): 217-252.

KATRE, Sumitra Mangesh.

1989 *Aṣṭādhyāyī of Pāṇini*. Delhi: Motilal Banarsidass.

KUSUMOTO, Nobumichi (楠本信道).

2007 *Kusharon-ni-okeru-seshin-no-engikan* 倶舎論における世親の縁起観 (Vasubandhu's View of Dependent Origination in the Abhidharmakośabhāṣya). Kyoto: Heirakushoten.

MACDONALD, Anne.

2015 *In Clear Words: The Prasannapadā, Chapter one vol. I, Introduction, manuscript description, Sanskrit text; vol. II, Annotated Translation, Tibetan Text ; Beiträge zur Kultur-und Geistesgeschichte Asiens Nr. 86; Sitzungsberichte (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historisch Klasse)*, 863. Band. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

SCHERRER-SCHAUB, Cristina Anna.

1991 *Yuktiṣaṣṭikāvṛtti : Commentaire à la soixantaine sur le raisonnement ou Du vrai enseignement de la causalité par le Maître indien Candrakīrti ; Mélanges chinois et bouddhiques 25*. Bruxelles: Institut belge des Hautes Études Chinoises.

SCHOENING, Jeffrey.

1995 *The Śālistamba Sūtra and its Indian Commentaries*. Vienna: Arbeitskreis für Tibetische und Buddhistische Studien Universität Wien.

TANJI, Teruyoshi (丹治昭義).

1988 *Akiraka-na-kotoba I* 明らかなことば I (Prasannapadā Madhyamakavṛtti I) : *Kansai-daigaku-tōzai-gakujutsu -kenkyūsho yakuchū-shirīzu* 関西大学東西学術研究所訳注シリーズ 4 ("Annotated Translation" Series of the Institute of Oriental and Occidental Studies, Kansai University). Osaka: Kansai University Press.

VASU, Śrīśa Chandra.

1988 *The Aṣṭādhyāyī of Pāṇini I,II.* Delhi: Motilal Banarsidass.(first edition 1891)

YONEZAWA, Yoshiyasu.

2004 "*Lakṣaṇaṭīkā Sanskrit Notes on the Prasannapadā (1)." *Journal of Naritasan Institute for Buddhist Studies* 成田山仏教研究所紀要 27: 115-154.